

سیمای شاعری قوتابخانه‌ی بابان له شاعری سافی هیرانیدا

دوکتور یه‌دوتلا په‌شابدی^۱

پوخته

په‌یوه‌ستیه‌ی له‌ئهدهدا نه‌ریت و سازانیکې به‌نرخ و هیژایه که به‌نرته و ره‌گ و پښه‌ی ئهدب پته‌وتر و ئه‌ستوورتر ده‌کاته‌وه و هیمای په‌یوه‌ندی چروپری ئه‌دیبان و شاعیرانی ئه‌وه‌ده‌به‌یه. به‌گوږانه‌وه له‌دهوره‌یه‌که‌وه بو‌دهوره و سه‌رده‌میکې تر، هه‌ندئ هیمای و توخمی ئه‌ده‌بی له‌سیما و قالیگه‌لی هه‌مه‌چه‌شندا له‌سه‌رده‌می کوږنه‌وه ده‌گوږزیته‌وه بو‌دهوره‌ی دواتر. هه‌رچی ئه‌م سیما و ره‌گه‌زه گوږزراوانه زیده‌تر بی، ئه‌وه‌ده‌به‌ ده‌وله‌م‌ندتر و په‌یوه‌ستتر ده‌بی. له‌شاعری سافی هیرانیدا (۱۸۷۳-۱۹۴۲) هه‌ندئ توخم و ره‌گه‌زی ئه‌م په‌یوه‌ستیه‌ی و په‌یوه‌ندی به‌دی‌ده‌کری. ئه‌م توږښنه‌وه‌یه ده‌یه‌ه‌وئ به‌شیوازی ته‌وسیفی-شیکاری به‌رژښته‌سه‌ر ده‌نگ‌وره‌نگ و سیمای شاعیرانی قوتابخانه‌ی بابان له‌شاعری ئه‌م شاعیره‌دا تا‌وه‌کوو ده‌رکه‌وئ که له‌شاعری سافی هیرانیدا چ‌ره‌گه‌ز و توخم و هیمایگه‌لیک له‌و پوله له‌شاعیرانی ئه‌وه‌سه‌رده‌مه‌ره‌نگی دا‌وه‌ته‌وه و چ‌گوږان و تازه‌بوونه‌وه‌یه‌که‌له‌و وینه و دهربرینانه‌دا پیش‌هاتووه. ئه‌نجامی ئه‌م توږښنه‌وه‌یه پیشان‌ده‌دات که ئه‌م په‌یوه‌ندی و په‌یوه‌ستیه‌یه له‌قالبی وشه و ده‌سته‌وشه و پیکه‌اته‌ی نه‌حوی و له‌ته‌وه‌ری له‌حن و ده‌م‌وراویژ و مؤسیقا و واتادا‌خوی نواندووه.

^۱ y.pashabadi@uok.ac.ir پرو‌فیسوری یاریده‌ده‌ره له‌زمان و ئه‌ده‌بیاتی کوردی، زانکوی کوردستان، سنه. نیران

وشه‌ی سه‌ره‌کی: سافی هیرانی، قوتابخانه‌ی بابان، نه‌ریتی شاعری، په‌یوه‌سته‌یی، نیوانده‌قیتی.

۱. پیشه‌کی

دانه‌بران له نه‌ریتی ئەده‌یی سه‌رده‌می پیشتر له هر ئەده‌ب و هر سه‌رده‌می‌کدا ده‌بیته هۆی په‌یوه‌سته‌یی و په‌یوه‌ندییه‌کی چروپرتی ئەدیبان و شاعیران سه‌رده‌م له‌گه‌ل ئەدیبان و شاعیرانی ده‌وره‌ی پیش خویندا. ئەم ره‌وتانه‌یه ئەده‌بیکه‌ی ئالقه‌یی و په‌یوه‌ندی‌دار پیک‌ده‌هینی. ئەده‌بی کلاسیکی کوردی تا راده‌یه‌کی به‌رچاو ئەم دیارده‌یه‌ی به‌خۆیه‌وه دیوه. گه‌رچی له ده‌وره‌ی هاوچه‌رخدا به‌ره‌یه‌ک سه‌ریان‌ه‌لداوه که هه‌ندی جار تووشی داب‌ران بوون. به‌لام له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ئەم وه‌رگرته‌ی ئەزموون و په‌یوه‌سته‌یی بوونه‌ی ئەده‌ب پرره‌نگه. ئەم ره‌وتانه‌یه له لایه‌کی دیکه‌شه‌وه ده‌بیته هۆی په‌یدا‌بوون و ده‌وله‌م‌ه‌ندبوونه‌وه‌ی زمانی ئەده‌بی که ئەرکی پیکه‌ینان و گوێزانه‌وه‌ی کاریگه‌ری هونه‌ری و جوانکاری ده‌بینی. شاعیران و نووسه‌ران و ئەدیبان هه‌ر سه‌رده‌م له‌م کاروره‌وته‌دا شوین‌په‌نجه‌یان دیاره.

به‌رده‌وامی و په‌یوه‌سته‌یی بوونی نه‌ریتی ئەده‌بی، له ره‌ه‌ندیکی دیکه‌وه به‌ستینی به‌دی‌هاتنی «گوتار» خۆش ده‌کات. هه‌ر ده‌وران و سه‌رده‌میکی ئەده‌بی گوتاریکی تایبته به‌خۆی ده‌بی و ره‌گه‌ز و ئەدگارگه‌لیکی جیاواز وه‌رده‌گریت. شاعیرانی شاره‌زا و داهینه‌ر هیچ کات له گریدانه‌وه‌ی به‌ره‌می هونه‌ری خوینان به‌ نه‌ریتی پیشینه‌وه ناپرینگینه‌وه و ریز دانه‌ن بو پیشینان و رچکه‌ی پیشووی ئەده‌به‌که. سافی هیرانی له‌م ده‌وره‌یه‌دا که سایه‌تیه‌کی دینی زی‌ره‌ک و شاعیریکی خاوه‌ن‌شیوازی دیته ئەژمار که له هه‌ندی شاعیریدا

هه‌لویستیکی دژبه‌رانه و بیرمه‌ندانه ده‌گری (علی، ۲۰۲۲: ۲۲۴). له هزر و ئەندیشه‌ی ئەم شاعیره ئایینمه‌داره‌دا که گەرچی گرنگییه‌کی ئەوتوی به تهریقه‌ت و سوڤیزم داوه، لایه‌نی عه‌شقی مه‌جازی به سهر عه‌شقی حه‌قیقیدا زاله (هیرانی، ۲۷۱۶ک: ۶-۷). ئەم شاعیره به گشتی بیرمه‌ندیکی ریچکه‌ی عیرفان و عه‌شقیکی عیرفانی بووه و گه‌شتی رۆحیی به ههریمیکی به‌رین و پرئه‌زموون زانیوه (ئهمین و نادر، ۲۰۲۳: ۵۰۵) که‌لک وهر‌گرتن له ده‌سته‌وشه و زاراوه‌کانی مؤسیقا و گۆرانی و خه‌رابات‌خوازی له ئەدگارەکانی شیعری سافی هیرانییه؛ وه‌کوو له دیرپی: «دل له به‌ر دهردی فیراقی یاره مه‌یلی مه‌ی ده‌کا/ گوئی له ده‌نگی ساز و عوود و به‌زمی نای و نه‌ی ده‌کا» دا ده‌بینین. شاعیر پی‌ی وایه که مؤسیقا و ده‌نگ و ئاوازی خو‌ش، کاریگه‌ریی له سهر رۆحی مرۆف هه‌یه و لایه‌نی په‌روه‌رده و به‌وته‌ی ئەره‌ستوو کاتارسیسه‌که‌ی راده‌هینی (فه‌ره‌ج، ۲۰۱۱: ۱۲۸).

کارتیکه‌ری و کارتیکراوی دوو چه‌مکی گرنگی ئەده‌بی به‌راوردین و هیمای په‌یوه‌ندیی هونه‌ری و ناوه‌رۆکیی ئەده‌بن. بی‌گومان له ئەده‌بی کوردیدا شاعیرانی پیشین کاریگه‌ری و رچه‌نیشان‌دان و ده‌وری ری‌خۆشکه‌رییان هه‌بووه له سهر شاعیرانی پاش خۆیان. سافی هیرانی وه‌کوو یه‌کیک له‌و شاعیرانه به‌وشیاری و شیاواییه‌وه جی جیلوه‌ی ئەو ره‌نگدانه‌وه و کاریگه‌رییه‌ی و شیعری سافی سیمای شیعری ده‌وره‌ی پیشوو، به‌تایبه‌ت هونه‌ر و شیوازی قوتابخانه‌ی بابانی پیوه‌ دیاره.

۱-۱) شروقه‌ی بابته

ئەم توێژینه‌وه‌یه ده‌په‌رژێته سهر په‌یوه‌ندی و په‌یوه‌سته‌یی له شیعری سافی هیرانیدا. له هونه‌ر و ئافرانندی ئەم شاعیره‌دا وه‌کوو شاعیریکی ۶۳ توێژینه‌وه‌کانی کۆنفرانسی نیوده‌وله‌تی صافی هیرانی

شیوازدار و خاوهن دهنگ‌ورهنگی تایبته له چه‌ند ره‌ه‌ندیکه‌وه سیمای و کاریگه‌ری نه‌ریتی شیعری پیشین ده‌بینری. لیژده‌دا به جه‌خت کردن له سه‌ر لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی سیمای قوتابخانه‌ی بابان، به تایبته شیعری نالی، کوردی، مه‌حوی و له ده‌روه‌ی هه‌ریمی بابانه‌وه، وه‌فایی، وه‌کوو نمونه له شیعری سافی هیرانیدا لایهن و ره‌ه‌ندیکی نوێ له هونه‌ر و شیعری ئەم شاعیره ده‌خه‌ینه ږوو.

۲-۱ پیشینه‌ی توێژینه‌وه

توێژینه‌وه له سه‌ر سافی هیرانی و هونه‌ری شیعری، گه‌رچی تا راده‌یه‌ک ده‌بینری و جیی سه‌رنج و ئاو‌ری توێژه‌ران و لیکۆله‌ران بووه، به‌لام له راستیدا هه‌شتا له قۆناغی‌کی کرچ‌وکالدایه و جیی خالی له‌م بواره‌دا زۆره. به‌لام ده‌توانین په‌نجه بو هه‌ندی لیکۆلینه‌وه‌ی شیوازمه‌ند له‌م بواره رابکیشین، وه‌کوو وتاری «کاریگه‌ری حافیزی شیرازی له سه‌ر سافی هیرانی» نووسینی بارزان عه‌لی پیروته و کاروان سه‌لیم قه‌یته‌ران (بی دیاری کردنی سال) و له‌و وتاره‌دا هۆکار و به‌ستینه‌کانی کاریگه‌ری وه‌رگرتنی سافی هیرانی له ئە‌ده‌بی بیگانه و به‌تایبته ئە‌ده‌بی فارسی شی کراوه‌ته‌وه. هه‌روه‌ها زریان سه‌رچناری (۲۰۱۸) کورته وتاریکی له سه‌ر سه‌روای «چ بکه‌م/چ بکا» له شیعری شاعیراندا نووسیوه که به‌شیکی ته‌رخان کردووه به شیعری سافی و کاریگه‌ری وه‌رگرتنی له هونه‌ر و شیعری مه‌حویه‌وه. تاهیر مسته‌فا عه‌لی (۲۰۲۲) له وتاریک به زمانی عه‌ره‌بیدا به ناو‌نیشانی «بین قصیده «القلب» للشاعر الکردی صافی الهیرانی و قصیده «النای» لمولانا جلال الدین الرومی دراسة مقارنة فی التأثر العکسی». جگه له ئاو‌ریکی خیرا له خولی ژیان و چه‌شن و هونه‌ری شیعری سافی هیرانی، هه‌ندی

ئه‌دگار و خه‌سله‌تی شیوازناسانه‌ی ئه‌م شاعیره‌ی خستووته به‌ر باس و لی‌کۆلینه‌وه. ئه‌مه جگه له کتیبه‌کانی میژووی ئه‌ده‌به که له‌ویدا باسی ژیان و به‌ره‌می کراوه؛ بۆ نمونه مارف خه‌زنه‌دار (۲۰۰۵): ۳۴۰-۳۲۵/۵ ژیان و هونه‌ری شاعیری سافی هیرانبی داوته به‌ر نه‌شته‌ری لی‌کۆلینه‌وه و توژیینه‌وه. خه‌زنه‌دار زۆرینه‌ی شاعری سافی به‌ لیری‌ک و تیکه‌لاویک له‌ دل‌داری و وه‌سف ده‌زانی.

۲. بابته‌ی سه‌ره‌کی

سافی هیرانبی به‌ راشکاوی یه‌کی‌ک له‌ شاعیرانی په‌یره‌وی‌که‌ری قوتابخانه‌ی بابان ده‌ژمی‌ردری (هیرانی ۲۷۱۶ک: ۹) و شاعیر خۆی ئاگاداران له‌ ئه‌دگار و خه‌سله‌ته‌کانی شاعری ئه‌و قوتابخانه‌یه که‌لکی وه‌رگرتوو. لی‌ره‌دا سیماکانی شاعری کلاسیک به‌تایبه‌ت سه‌ربه‌ قوتابخانه‌ی بابان له‌ شاعری سافی هیرانبی له‌ ژیر چه‌ند ته‌وه‌ردا باس ده‌که‌ین و هه‌ول ده‌ده‌ین راده‌ی په‌یره‌وی و داهینان و ئافرانندی شاعیر شروقه‌ بکه‌ین. بۆ ئه‌وه‌ی که‌ توژیینه‌وه‌که‌ ئه‌نجامی‌کی زانستی و سه‌رنج‌راکیشی هه‌بی، له‌ چه‌ند ته‌وه‌ردا دابه‌شی ده‌که‌ین که‌ بریتین له‌ ته‌وه‌ری رسته، واته‌ ئه‌وه‌ی که‌ پیکهاته و کۆی رسته‌یه‌ک له‌ ده‌قی شاعیری‌کی دیکه‌ گیرایی و به‌ خویندنه‌وه و دیتنی ئه‌م، ئه‌ومان بیته‌وه یاد؛ ته‌وه‌ری وشه‌ی تایبه‌ت، واته‌ وشه‌گه‌لیک که‌ له‌ ده‌قی شاعیری‌کا وه‌ها به‌کارگیری، که‌ هاتنی به‌و شیوازه له‌ ده‌قی شاعیری‌کی دیکه‌دا، هی‌مای وه‌رگرتن و کارتی‌که‌ری پی‌وه دیار بی؛ ته‌وه‌ری له‌حن و ده‌م‌وراپوێژ، واته‌ شیوه‌ی ده‌رب‌رین و نه‌رم و نیانی و گف‌ت‌ولفته‌کانی بچیته‌وه سه‌ر شیوازی شاعیری‌کی دیکه؛ ته‌وه‌ری مؤسیقا، به‌و واتایه که‌ ئاواز و مؤسیقایه‌کی به‌کاره‌ینایی که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو و حاشاه‌له‌نگر له‌ شاعری شاعیری‌ک تر‌دا دیترا بی و بیسترا بی؛ ته‌وه‌ری ۶۵ توژیینه‌وه‌کانی کۆنفرانسی نیوده‌وله‌تی صافی هیرانی

واتا، یانی له چه مک و په یام و ناوهرۆکی شاعیریکی تر که لکی
وهرگرتبی و یا نزیک به ئەو واتایه خولقاندبیتتهوه و ئیلهامی
وهرگرتبی.

۱-۲. تهوهری پرسته

هه ندی پیکهاتهی تایبهتی له شیعری کلاسیکدا دهبینرین که
پاتبوونهوهیان له شیعری دهورهی دواتردا، نیشانهی کاریگری و
رهنگدانهوهیانه. ئەم پاتبوونهوهگه له دهکری له شیعری زۆر شاعیردا
ببینری؛ وهکوو ئەوهی که سافی دهلی:

قهت مه لێن یار بیوهفایه وا به ناحهق دهیکوژی

بیکوژی یا نهیکوژی سافی فیداکاری دهکا (هیرانی، ۲۷۱۶:ک: ۱۹)

بهشی «بیکوژی یا نهیکوژی» پیکهاتهیه که که له شیعری مهحویدا به
رادهیهکی زۆرتر و بههیزتر هاتوو:

بییی، یا نهییی، من داد و بیدادی دهکه م

گوئی بداتی، یا نه داتی، ئاه و فه ریادی دهکه م (مهحوی، ۱۳۸۷: ۲۷۶)

۲-۲. تهوهری وشه ی تایبهت

له م به شه دا جهخت دهکهینه سه ر هه ندی وشه که شاعیرانیکی خاوه ن
دهنگورهنگ و شوین په نه دار که لکیان لیبان وهرگرتوووه و به
واتایهکی تر مۆرکی تایبهتیتی خویان له شیعردا به سه ر ئەو
وشه گه له دا سه پاندوووه. به شیوهیه ک که ئەگه ر له شیعری شاعیریکی
دیکه دا ببینرین، هیمای کاریگری و ئیلهام گرته. له م پیناوه دا
دهتوانین په نهج به بۆ هه ندی وشه ی وهکوو «ئه غیار» راکیشین که له
شیعری کلاسیکدا وه ها جیی خویان کردوووه ته وه که هاتنیان له

شیعری هاوچهرخدا بهتایبته له سیاقیکی هاوشیتوده، په یوهندی ئه و
دوو نه ریته شیعرییه دهگه یینی. له م بواره دا سافی دهلی:
که شادی دوژمن و غم دوسته قوربان
جهفا یار و وهفا ئه غیاره بی تو (هیرانی، ۲۷۱۶ک: ۴۷)

نالیش له شیعریکیدا پیشتتر هوندوویه تیه وه که:
شهره تی خوف و په جای ئه غیار و یار
ترش و شیرین هم ده چیژم، هم ده خوم (نالی، ۱۳۹۲: ۳۰۷)

ههروه ها بی گومان گهردانی کرداریش ده کری هه ر له ژیر ته وه ری
وشه دا لیکبدریته وه؛ وه کوو ئه وهی که شاعیر له کرداریکی وه کوو
«نزانم» که لکی وه رگرتووه و وتوویه:
دل نزانم شیتته یا سه رخوشه، یا دیوانه یه؟
یا ئیلاهی ئیشی وا عه کسی به من تا که ی ده کا؟ (هیرانی، ۲۷۱۶ک: ۲۲)

وهک دیاره نالیش له شیعریکیدا ئه م چه شنه به کارئانینه ی هیناوه ته
ئاراه و وتبووی:
به نه شئه ی سستی و مه سستی وه ها مه ستور و مه خموره
نزانم خه و له چاوتدایه یا چاوت له خه ودایه! (نالی، ۱۳۹۲: ۵۶۳)

ناوی تایبته تیش هه ر له پۆلی وشه ی تاک ده ژمیردری و بو ی هه یه که
وه کوو چمکیکی ئه م به شه لیکبدریته وه؛ وه کوو که لک وه رگرتن له ناوی
«مه حبوبه» که ده زانین له شیعری کلاسیکدا به نالییه وه به نده؛ سافی
دهلی:

دل له بو مه‌حبوبه دیسان گریه و زاری ده‌کا
وا له هه‌ردوو چاوه‌کانی خوین و ئاو جاری ده‌کا (هیرانی، ۲۷۱۶:ک: ۱۹)

«مه‌حبوبه» له‌گه‌ل «حه‌بیبه» دا وه‌کوو دوو نازناو بو
خۆشه‌ویسته‌که‌ی، له شیعری نالیدا چه‌ندین جار هاتوون؛ وه‌کوو:

خه‌نده و ده‌می مه‌حبوبه که وا زور نمه‌کینن
به‌س خۆشه‌ئه‌گه‌ر خۆ نمه‌کی زه‌خم و برینن (نالی، ۱۳۹۲: ۳۰۷)

جووته وشه‌ی وه‌کوو «زار» و «بی‌زار/بیزار» له‌وانه‌یه که مۆرکی
تایبه‌تی نالیان وه‌رگرتوه؛ له شیعری سافیشدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه:

زور به ئازاره دلی زارم له‌به‌ر هیجرانی یار
ناحه‌قه‌ئه‌و عاله‌مه‌له‌و زاره‌ بیزاری ده‌کا (هیرانی، ۲۷۱۶:ک: ۱۹)

نالیش له دیریکدا ده‌لی:
گوتم: ئایا به زاری خۆت ده‌پرسی حالی زاری من؟
برۆی هینایه‌یه‌ک، وه‌ک شکلی «لا» یه‌عنی که بیزارم (نالی، ۱۳۹۲: ۲۸۲)

۲-۳. ته‌وه‌ری له‌حن و ده‌م‌وپراویژ

له‌م ته‌وه‌رده‌دا زورتر شیوازی شیعره‌هۆنینه‌وه‌ یا له زاره‌کیدا شیوه‌ی
قسه‌کردن مه‌به‌سته‌ که به خویندن و بیستنی، ده‌قی شاعیریکی
دیکه‌مان دیته‌وه‌ یاد؛ وه‌کوو ئه‌م شیعره‌ی سافی که ده‌لی:
که پۆژی وه‌سلی ئاوا بوو به چاو گریان نه‌که‌م، چ بکه‌م؟

شهوێ هیجرانی وا داها، که دل بریان نهکه م چ بکه م؟ (هیرانی، ۲۷۱۶: ک: ۲۸)
که به وشه و پیکهاتهی ریزمانی و سۆزداریدا دهچیتتهوه سهر شیعره
به ناوبانگه کهی مه حوی:

به نووری باده که شفی زولمه تی ته قوا نه که م چ بکه م؟
به شه معیکی و هها چاری شه ویکی وا نه که م چ بکه م؟ (مه حوی، ۱۳۸۷: ۲۷۳)

ههر له سهر ئەم رهوتانهیه به توژی گۆرانه وه سافی شیعریکی
دیکه ی هۆنیوه ته وه:

دلی بولبول له دهوری باغی گول یاری نه کا چ بکا؟
له تاوی غونچه ههردهم شیوه ن و زاری نه کا چ بکا؟ (هیرانی، ۲۷۱۶: ک: ۲۰)

شیاوی ئاماژهیه که زریان سهرچناری ئاوریکی تایبه تی له م بابه ته
داوه ته وه (بروانه: سهرچناری، ۲۰۱۸). ههروه ها له م شیعریکی دیکه یدا
ههست به دهم وراویژ و شیوازی هۆنینه وهی مسته فا به گی کوردی
دهکه ین:

دل به ری، نازپهروه ری، پووئه نوه ری، مه هپاره که م
نه ونیهال، ئەبرۆ هیلال، شیرین جه مال، نازداره که م (هیرانی، ۲۷۱۶: ک: ۳۱)

سیما و هونه ر و شوین په نجه ی کوردی ده بینری؛ چونکه کوردی
پیشتر له سهر ئەم ئاهه نگ و گفت وولفته شیعریکی هۆندوو ته وه که
تیییدا ده لی:

له یله که ی بی مه یله که ی مه حبو به که ی عه بیاره که م
شو خه که ی پر حه مله که ی بی ره حمه که ی غه داره که م (کوردی، ۲۰۱۰: ۳۰/۱)

بۆ خولقاندنی مۆسیقا به پیتنگهلی ئاوازه‌داری وه‌کۆو «پ» و «چ» ش
له دیریکدا ده‌لی:

بۆچی نه‌گری دل له‌سه‌ر ئەم شیوه‌ په‌شیوه؟

وا‌حه‌پسه له‌نیو چینی چه‌می په‌رچه‌می چه‌مدا (هیرانی، ۲۷۱۶ک: ۲۴)

پرده‌نگ و ئاوازه‌ترین شیع‌ر له‌م چه‌شنه مۆسیقایه له‌مه‌ی نالی‌دا
ده‌بینری:

په‌چه‌ی په‌رچه‌می و پرچی سیا

ه‌ه‌ر ده‌لیی مانگه‌شه‌وه کۆلمی تیا (نالی، ۱۳۹۲: ۱۲۰)

له‌م شیع‌ره‌ی ژیره‌وه‌دا ده‌م‌ور‌او‌یژ و سیم‌ا و ه‌ونه‌ری وه‌فایی ه‌ه‌ست
ده‌کری: «ئه‌ی م‌وت‌ریبی ه‌ه‌ریفان ده‌ست که‌ن به‌ نه‌غمه‌خانی / ئاوازی
تۆیه بۆ دل وا ده‌فع ئە‌کا غه‌مانی». ئە‌م چه‌شنه نه‌رم و نیانی و تام و
ئاوازه‌یه له‌ شیع‌ری وه‌فایی‌دا زۆر ه‌ه‌ست ده‌کری؛ وه‌کۆو: «سه‌حه‌ر
مه‌ستانه ر‌اب‌وردم به‌ به‌ر ده‌رکی کلیسایی / که‌چی ده‌ستی د‌لی گ‌رم
خه‌رامان به‌چه‌ ته‌رسایی // ئیره‌م بوو عه‌نبه‌ری زولفی، ئە‌سیری
چه‌نبه‌ری زولفی / که‌راماتی سه‌ری زولفی به‌ ه‌ه‌ر تایی مه‌سیحایی».

۲-۴. ته‌وه‌ری مۆسیقا (کیش و سه‌روا)

مۆسیقا بی‌گومان پیکه‌اته و ره‌گه‌زیکی مه‌زنی شیع‌ره که‌ مه‌یدانی
جه‌ولانی شاعیرانه. له‌ په‌یره‌وی کردن و ئیله‌ام وه‌رگرتندا، ه‌ه‌ندئ له‌و
خا‌له‌ په‌یوه‌ندی‌ده‌رانه ده‌گه‌ریته‌وه بۆ سازکردنی شیع‌ر له‌ سه‌ر
ر‌یچکه‌ی مۆسیقای‌ی شاعیرانی پ‌یشت‌ر. ده‌رکه‌وتنی مۆسیقا و ئام‌یر و
بابه‌ته جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی له‌ شیع‌ری کوردیدا، دیارده‌یه‌کی به‌رچاو و
۷۰ تو‌یژینه‌وه‌کانی کۆنفرانسی نیوده‌وله‌تی صافی ه‌یرانی

حاشاه‌لنه‌گره. ئەمەش «هەر تەنیا بە ناوھینان بێت یان بە بۆنە
ئەو بێت شاعیرانمان خاوەن پیشینەبێک و شارەزاییکی باش بووبن»
(فەرەج، ۲۰۱۱: ۱۲۱). وەکوو شیعری:

حەبیبیا دل گەلئ بێمارە بئ تۆ
لەبەر دووریت لە رۆح بێزارە بئ تۆ (ھیرانی، ۲۷۱۶: ۴۷)

کە بە ئاھەنگ و ریتەم و پیکھاتەئە نەحووبیەو، دەچیتەو سەر
شیعەرەکەئە نالی کە وتوویە:

نەمردم من ئەگەر ئەم جارە بئ تۆ
نەچم شەرت بئ هەتا ئەم خوارە بئ تۆ (نالی، ۱۳۹۲: ۳۹۱)

سافی بە شیوازێکی لێھاتوانە و شارەزایانە ئاوری لە ھونەری
مۆسیقا داوھتەو و وەکوو لێزانێ و پەسپۆری خاوەنی بەھەرە بوو
لەو بوارەدا (فەرەج، ۲۰۱۱: ۱۲۱). لەم شیعەرەئە خوارەویدا
ھاوشیوەئەئە و لیکچوونی لە نێوان شیعریکی نالیدا بەدی دەکری:

گولناری رۆخت رەشکی بە گولزاری ئیرەم دا
دوو تاقی برۆت تەعنی لە میحرابی حەرەم دا (ھیرانی، ۲۷۱۶: ۲۴)
لە سەر کیش و سەرۆای ئەم شیعەرەئە نالی ھۆنراوھتەو:
گەر بێئە دەری، سەرۆی رەوانی لە ئیرەمدا
وەر نەبێئە دەری، ئاھووی چینی لە حەرەمدا (نالی، ۱۳۹۲: ۸۹)

ھەرۆھە شیعری: «وردە خالی ئیستەکەش نازی لەسەر پەروین دەکا/
چاوی بازی دائیما بازی بە ئاھووی چینی دەکا» بە کیش و سەرۆا و ئاواز
وۆ موسیقا پاشرەوی ئەم شیعەرەئە نالییە کە دەلی: «چاوەکەت ئاگر لە

۷۱ توێژینەوھەکانی کۆنفرانسی نیوئەوئەتی صافی ھیرانی

سینه‌ی عاشقی مسکین ده‌کا/ مه‌سته، مه‌یلی چهن که‌بابیکی دلّی خوینین ده‌کا».

له شاعرئیکی دیکه‌یدا که ده‌لّی: «شیفته‌یی نووری جه‌مالّم ماهی تابانم وهره/ ئاره‌زووی شه‌هدی ویسالم جانی جانانم وهره»، به‌ده‌نگ و ئاوازه‌وه شاعرئیکی تاهیر به‌گی جافمان دینیتته‌وه یاد: «دلّ نه‌خووشی دهردی هیجره، جانی جانانم وهره/ له‌ته‌ته‌جه‌رگ و هه‌ناوم، ماهی تابانم وهره».

۲-۵. ته‌وه‌ری واتا

واتا ره‌گه‌زیکی گرنگی دیکه‌ی شاعره. زۆر جار داهینان و نوڤخوازی له‌ته‌وه‌ری واتادا دیتته‌ خوارترین ئاستی خوئی؛ چونکه هونه‌ر و ته‌کنیک و خولقاندنه‌وه‌که، له‌ره‌هه‌نده‌کانی تردا دهرده‌که‌وئ. زۆر بابته و چه‌مک و واتا هه‌ن که سافی ویده‌چی به‌ئاوردانه‌وه و په‌یره‌وی کردن و ئیله‌مامی شاعیرانی پیشتر و تبیته‌ی. وه‌کوو ئه‌وه‌ی که ئاوردانه‌وه له‌چه‌مکی غه‌م و په‌ژاره و وه‌سفی کرده‌وه‌کانی له‌سه‌ر شاعیر به‌کیک له‌و ته‌وه‌رانه‌یه که شاعری سافی ده‌به‌ستیتته‌وه به‌شاعری کلاسیکه‌وه و وه‌کوو ئالقه‌یه‌کی په‌یوه‌سته‌یی ره‌وتی شاعری کوردی ده‌ینوئینی. له‌شاعرئیکیدا ده‌لّی:

که شادی دوژمن و غه‌م دۆسته‌ قوربان

جه‌فا یار و وه‌فا ئه‌غیاره‌ بی تو (هیرانی، ۲۷۱۶ک: ۴۷)

هه‌ر وه‌ک ده‌زانین له‌شاعری نالیدا «غه‌م» و کارکرده‌کانی له‌سه‌ر شاعیر به‌قوولّی و به‌ربلاوی هه‌ست ده‌کری؛ وه‌ک له‌شاعرئیکیدا وتووێه:

غهم ده‌لئ: نالی که غهمخواریم نه‌کا

ناعیلاجم من به‌نی ئادهم ده‌خۆم (نالی، ۱۳۹۲: ۳۰۸)

شوبهاندنی ره‌شایی زولف به‌چه‌مکی «کوفر» هوه، ته‌وه‌ریکی به‌ربلاوی ناوه‌روکی شیعری کلاسیکه. له‌م پیتاوه‌دا سافی ده‌لئ:

به‌کوفری زولفی رپی ئیسلامی به‌ستوووه بۆیی دل ئیستی

وه‌کوو سه‌نعانی دائیم مه‌یلی زینناری نه‌کا چ بکا؟ (هیرانی، ۲۰: ۲۷۱۶ک)

ئهم باب‌ه‌ته به‌چه‌ندین شیواز و له‌چهند پروانگه‌وه له‌ شیعری

کلاسیکا هاتوووه، وه‌کوو مه‌حوی ده‌لئ:

زاهید ئه‌و زولفه‌ی له‌ سه‌ر پروو دی، وتی:

کوفری وا پروو پۆشی ئهم ئیماننه‌ بۆچ! (مه‌حوی، ۱۳۸۷: ۱۳۱)

نالیش هه‌ر له‌ سه‌ر ئهم باب‌ه‌ته‌ ده‌لئ:

له‌ سایه‌ی کوفری زولفت دل فنا فی النوری ئیماننه

مه‌لین زولمه‌ت خراپه‌، وه‌سللی په‌روانه له‌ شه‌ودایه (نالی، ۱۳۹۲: ۵۶۴)

۲-۶. ئه‌نجام

به‌ پپی ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ ده‌رکه‌وت بۆمان که‌ سافی هیرانی وه‌کوو شاعیریکی

گه‌وره‌ی نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیست و‌یرای تازه‌گه‌ری و نوێخوازییه‌ک

سه‌رده‌میانه‌، له‌ نه‌ریتی شیعری کلاسیک ده‌نه‌ب‌پاوه‌ و په‌یوه‌سته‌یی و

په‌یوه‌ندییه‌کی ئه‌ستووری بووه‌ له‌گه‌ل شیعری کلاسیکا. بۆیه‌ هه‌ندئ ئه‌دگار و

سیمای شیعری کلاسیک له‌ دیوانه‌که‌یدا به‌دی‌ده‌کری که‌ به‌ کاریگه‌ری ده‌گه‌ریته‌وه‌

بۆ شاعیران پێشتر؛ به‌تایبه‌ت شاعیرانی قوتابخانه‌ی بابان و موکریان. ئهم سیمای

و کاریگه‌ری وه‌رگرته‌ له‌ چهند ته‌وه‌ردا خۆی ده‌رخستوووه؛ له‌ ته‌وه‌ری رسته‌دا،

به‌و واتایه‌ که‌ هه‌ندئ پیکه‌اته‌ی رسته‌ له‌ شیعری سافیدا هاتوون، که‌ وینه‌یان

پێشتر له‌ شیعری شاعیرانی قوتابخانه‌ی باباندا هاتوووه؛ ته‌وه‌ری وشه‌، واته‌ له‌

شیعری کلاسیکا هه‌ندئ وشه‌ به‌ شیوازیک له‌ شیعری شاعیراندا ته‌وزیف کراون

۷۳ توێژینه‌وه‌کانی کۆنفرانسی نیوده‌وله‌تی صافی هیرانی

که مۆرکیکی تایبه‌تی لی دراوه. له‌م چه‌شنه و‌شانه هه‌ندیکی له شیعری سافیدا هاتوو، وه‌کوو که‌لک وه‌رگرتن له وشه‌ی «ئه‌غیار» و «زار» و «بن‌زار/بیزار» که له شیعری نالیدا چه‌سپابوون؛ له ته‌وه‌ری له‌حن و دهم‌پاویژدا شیوه‌ی ده‌رپرین و شیوازی هۆنینه‌وه به‌خه‌سه‌له‌تی وشه و ده‌سته‌وشه‌کانه‌وه ئه‌و جو‌ره‌ی که له شیعری سافیدا هاتوو، له شیعری شاعیران بابانیشدا نمونه‌ی ده‌بینری و بۆیه ده‌کرئ هیمای وه‌رگرتن و ئیلهام بی؛ سه‌باره‌ت به‌ته‌وه‌ری مۆسیقاش هه‌ندئ کیش و سه‌روا و ئاوازه‌ی جیکه‌وتووی شاعیرانی کلاسیک هه‌ن که له لای سافیش پات بوونه‌ته‌وه؛ ته‌وه‌ری واتا که بابه‌تیکی ئاسایی و چاوه‌روانکراوه و تا پاده‌یه‌کی به‌رچاو هه‌ست ده‌کرئ که هه‌ندئ چه‌مک و بابته‌ی و په‌یامی دیاریکراوی شیعری سافی له شیعری شاعیرانی پینشتیشدا ده‌بینرین، بۆیه ری‌ی تی ده‌چی که له چوارچیوه‌ی په‌یوه‌سته‌یی و په‌یوه‌ندی بژمیردرین.

سه‌رچاوه‌کان

ئه‌لف (کوردی

ئه‌مین، سیروان جه‌بار؛ نادر، پیناس خالس (۲۰۲۳). «میتافوری چه‌مکی عه‌شق وه‌ک گه‌شت و ریگا له شیعره‌کانی سافی‌دا». گوڤاری توژیژه‌ر، به‌رگی ۶، ژماره ۱، به‌هاری ۲۰۲۳، ل ۴۸۳-۵۲۱.

پیروٲ، بارزان عه‌لی؛ قه‌یته‌ران، کاروان سه‌لیم (?). کاریگه‌ری حافیزی شیرازی له سه‌ر سافی هیرانی. سنیه‌م کۆنفرانسی نیوده‌وله‌تی زما‌ن و ئه‌ده‌بی کوردی و فارسی (په‌یوه‌ندی و کاریگه‌رییه‌کان). زانکۆی سه‌لاحه‌دین.

خه‌زنه‌دار، مارف (۲۰۰۵). میژووی ئه‌ده‌بی کوردی. به‌رگی پینجه‌م. چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر: ئاراس.

سه‌جادی، عه‌لاهه‌دین (۱۳۹۵). میژووی ئه‌ده‌بی کوردی. چاپی دووه‌م، سنه: کوردستان.

فه‌ره‌ج، عوسمان عه‌بدو‌للا (۲۰۱۱). په‌هه‌ندی مۆسیقی له شیعره‌ کوردییه‌کانی سافی‌دا. نامه‌ی ماسته‌ر، زانکۆی سه‌لاحه‌دین.

کوردی، مسته‌فا به‌گ (۲۰۱۰). دیوان. لیکدانه‌وه‌ی محمه‌د مسته‌فا حه‌مه‌بۆر. دووبه‌رگ. چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێژ: ئاراس.

مه‌حوی، مه‌لا مه‌حموود بالخی (۱۳۸۷). دیوان. لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدوکه‌ریمی موده‌رپیس. چاپی پینجه‌م، سنه: کوردستان.

نالی، مه‌لا خدر (۱۳۹۲). دیوان. لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدوکه‌ریمی موده‌رپیس و فاتیح عه‌بدوکه‌ریم. چاپی دووه‌م، سنه: کوردستان.

وه‌فایی، میرزا عه‌بدوکه‌ریم (۱۳۹۰). دیوان. کۆکردنه‌وه‌ی محمه‌دعه‌لی قه‌رده‌اغی. لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی محمه‌د سه‌عید نه‌ججاری ئاسۆ. چاپی یه‌که‌م، سنه: کوردستان.

هیرانی، صافی (۹). دیوان. ئاماده‌کردنی که‌مال ره‌حمانی زه‌نگیاوه‌یی.

هیرانی، صافی (۲۷۱۶ک). دیوان. ئاماده‌کردنی ئارمان که‌ریمی. چاپی یه‌که‌م، تاران: آرمان‌نگار.

ب) عه‌ره‌بی

علی، طا هر مصطفی (۲۰۲۲). « بین قصيدة (القلب) للشاعر الكردي صافي الهيراني وقصيدة (الدنای) لمولانا جلال الدين الرومی دراسة مقارنة فی التأثر العکسی». دراسات الأدب الإسلامی. المجلد ۱، العدد ۱، صص ۱۹۷-۲۳۰.

سیمای شعر سبک بابان در شعر صافی هیرانی چکیده

پیوستاری ادبی و سازگاری در سنت‌های ادبی امری ارجمند و وزین است و از یک سوی سبب استواری رگ و ریشه‌ی ادب می‌شود و از سوی دیگر نشانه‌ی پیوند نزدیک ادیبان و شاعران است. همزمان با گردش روزگار و تغییر دوران‌های ادبی، برخی نشانگان و عناصر ادبی در سیما و قالب‌های گونه‌گون، از عصر پیشین به دوره‌ی پسین رخنه می‌کنند. این سیما و عناصر انتقال‌یافته هرچه فزونتر باشد، آن ادبیات غنی‌تر و درهم‌تنیده‌تر می‌شود. در شعر صافی هیرانی عناصر و ارکانی از این پیوستاری و پیوند ادبی به چشم می‌خورد. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی، بر آن است که به بررسی و تحلیل تجلی، تأثیر و سیمای هنر

و شعر شاعران سبک بابان و دوروبر آن در شعر صافی هیرانی بپردازد تا بلکه نشان دهد که در شعر این شاعر کدام دسته از عناصر و ارکان و نشانگان ادبی از دوران پیشتر تجلی یافته است و بیشتر از کدام شاعران است. همچنین تا بررسی کند که شاعر خود در این نقل و انتقال چه نقشی داشته و چه تغییرات و نوآوری‌هایی ایجاد کرده است. نتایج این پژوهش گویای این مطلب است که این پیوستگی به چند شکل و در چند محور نمایان گشته است که عبارتند از در محور واژگان، محور جمله، محور لحن و سیاق بیان، محور موسیقی و محور معنی.

واژگان کلیدی: صافی هیرانی، سبک بابان، سنت شعری، پیوستاری، بینامتنیت، تأثیر و تأثر.

The style of Baban's poetry in Safi Hirani's poetry

Abstract

Literary continuity and consistency in literary traditions is an honorable and important thing, and on the one hand, it is the reason for the stability of the vein and roots of literature, and on the other hand, it is a sign of the close bond between writers and poets. Along with the passage of time and the change of literary eras, some symptoms and literary elements in different forms and forms penetrate from the previous era to the later era. The more this image and transferred elements are, the richer and more intertwined that literature becomes. In Safi Hirani's poetry, elements and pillars of this continuity and literary connection can be seen. This research, with a descriptive-analytical method, aims to investigate and analyze the manifestation, influence and appearance of the art and poetry of the poets of the Baban and Durobar style in the poetry of Safi Hirani, in order to show which elements and pillars are in the poetry of this poet. And the literary symptoms have been manifested since earlier times and it is more than which poets. Also, to check what role the poet played in this transfer and what changes and innovations he made. The results of this research show that this connection has been shown in several ways and in several axes, which include the vocabulary axis, the sentence axis, the tone and context axis, the music axis, and the meaning axis

Keywords: Safi Hirani, Poetic tradition, continuity, intertextuality, impact and influence.